

CELESTIN KOT SLOVENSKO-HRVATSKI POPULARIZATOR TURGENJEVA

Fran J. Celestin je bil dve in pol desetletji (po l. 1869) vodilni slovenski informator o literaturi Turgenjeva. V številnih člankih, namenjenih obravnavam raznih vprašanj, je posebej opozarjal na tiste sestavine dela ruskega novelista, ki jih je lahko aktualiziral v lastnem programiranju realističnega koncepta. Študija prikazuje to njegovo dejavnost v njenem celotnem obsegu in jo želi ovrednotiti.

For a quarter of a century (since 1869) Fran J. Celestin was active in informing the Slovenes about the literature of Turgenjev. In a number of articles dealing with various issues he was calling special attention to those constituent elements of the work of the Russian novelist which he could bring into focus in his own programing of the realist concept. The article outlines Celestin's activity in this line and offers an evaluation of it.

V zgodovini slovenske literarne misli zavzema publicistika Frana Celestina (1843—1895) izrazito in vidno mesto. V tesnem stiku z idejami svojega časa je Celestin uvajal in utrjeval vidike družbenega vrednotenja književnih del, s čimer je prispeval bistven delež k razvoju in oblikovalni tipiki slovenskega realizma.

Postavke, ki smo jih navrgli, so jasne in danes izven dvoma, zato nemalo preseneča, da je Celestinova literarnokritična in druga publicistika nenavadno dolgo ostajala na robu pravega in širšega znanstvenega proučevanja. Odprimo najpriročnejši informativni vir, Slovenski biografski leksikon, tam naštejemo pod bibliografijo v Grafenauerjevem sestavku (v 1. zvezku, 1925) skromnih pet splošnoinformativnih, večidel spominskih člankov. Poznanje Celestinovega dela se od Glaserjeve literarne zgodovine (IV. del, 1898) pol stoletja dalje ni niti prida razširilo in ne posebno poglobilo. Omenjeni Grafenauerjev oris uvodoma označuje Celestina, da je bil »kulturni filozof in leposlovec«, kar pomeni, da se mu zdi njegov literarnokritično delovanje (in delo) manj pomembno. Ali dalje: pisec orisa ni zabeležil, o čemer bo na široko tekla beseda v naslednji razpravi — kako obilno je Celestin pisal na vseh mogočih mestih o Turgenjevu, in to celih petindvajset let. Nič manj priložnostne — kot Grafenauerjeve — niso niti Prijateljeve oznake Celestina.¹

¹ I. Prijatelj, *Istorija najnovije slovenačke književnosti*, Letopis Matice Srpske, 1907 (gl. Književnost mladoslovencev, izd. Kondor, Lj. 1962, str. 95). *Janko Kersnik, njegova dela in doba*, II.-III., Lj. 1914, posebej str. 474.

Preokret oziroma odločilno zarezo v obravnavanju našega avtorja in njegove literarne vloge pomeni Marje Boršnikove monografija o Celestinu (1950), ki je bila v tistih letih znanstveno odkritje svoje vrste. Več kot pol stoletja po smrti je bilo v monografiji prvič predstavljeno Celestinovo delovanje tako v pregledni celoti kot v precej široki družbeno-idejni in literarnozgodovinski osvetlitvi. Razprava je pomembna tudi po tem, ker je pokazala, kako raznoteri in časovno značilni problemi so se nakopičili v plodnem publicistu, ki se je kot redkokateri njegovih rojakov gibal med idejami in med različnimi kulturnimi sredinami, dala je prvo analizo programskega spisa Naše obzorje in ga uvrstila med najvidnejše teoretske prispevke v naši književnosti v drugi polovici stoletja. Današnjemu presojevalcu študije najbrž ne bodo ustrezale avtoričine literarnoteoretske kategorije (deskriptivni realizem ipd.), vendar to ni važno, uporaba teh kategorij je davek času in od takrat so kategorije v poetologiji doživele večje spremembe kot kdaj pred tem. Med simpatične poteze razpravljanja v monografiji štejem tudi to, da si ne lasti zadnje besede, marveč z nekaterimi nastavitvami odpira nove možnosti obravnave. Ni naša stvar, da bi podrobneje pretresali obravnavo Marje Boršnikove, omenimo naj le, da se je žal s to pomembno knjigo zgodilo kot še z marsikatero poznejšo, namreč, da ni izzvala pravih recenzij niti neke poučne širše sopostavitve mnenj.

Toda: prevrednotenje (rehabilitacija) Celestinovega literarnega pomena, ki ga je s svojo knjigo opravila Marja Boršnikova, ni bilo nikako osamljeno dejanje. Tehten korak preko dognanj starejšega rodu literarnih zgodovinarjev predstavljajo tudi razlage Antona Ocvirka v izdaji Kersnikovih Zbranih del, posebej ob Ciklamnu in Agitatorju (1949). Leta 1914 je Prijatelj govoril o razmerju med esejem Naše obzorje in Kersnikovim Ciklamnom hipotetično: »Morebiti se ne motim, ako rečem, da je pričel baš pod vplivom Celestinovih esejev prenareati že začeto povest«. Tokrat, v Ocvirkovih opombah h Kersniku, pa je bila Celestinova vloga pokazana izrazito afirmativno in s polnim poudarkom. Pozitivno prevrednotenje literarne vloge Frana Celestina je hitro prodrlo v šolski pouk: prvo povojno berilo za gimnazijo (1949) je dalo dovolj prostora odlomku iz Našega obzorja.

Od tega časa dalje ostaja Celestinova vloga v slovenski literarni zgodovini nesporna. Na nekaj novih problemskih strani je pokazal še Anton Slodnjak v tretji knjigi Matičine Zgodovine (1961). Bistveno in vidnejšo korekturo, ki je posegla v razpravo Marje Boršnikove, je napravil Dušan Kermavner v opombah v četrti knjigi Prijateljeve Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848—1895 (1961): rusofilski članki iz

l. 1869, ki jih je Prijatelj pripisal Celestinu tako kot pozneje M. Boršnikova (vštevši s tistimi iz let 1870, 1876 in 1878), niso njegovi, marveč je njihov avtor — reški trgovec Gregor Blaž, »apostol rusofilstva pri Slovencih«.² Kot post festum k tej pomembni korekturi, ki jo je objavil Kermavner z njemu lastno vehementnostjo, je treba pristaviti, da se vsaj v začetkih Celestinovo rusofilstvo ni razlikovalo od Blaževega (problem je seveda bolj političen in kulturnopolitičen kot literaren).

O Celestinu so pisali nekaj več v začetku 50. let tudi Hrvati. Josip Badalić je poročal o njegovih pedagoških prizadevanjih in tegobah v času službovanja na zagrebški fakulteti.³ Za nas pa je posebej zanimivo, kar je omenila mimogrede Višnja Barac v preglednem informativnem zapisu Značenje Turgenjeva za teorijo hrvatskog realizma (1951). Članek je pomemben, ker je Barčeva prva opozorila na dejstvo, da je Celestin edini med številnimi hrvatskimi popularizatorji Turgenjeva izrazil določene pridržke do splošno slavljenege ruskega realista. (O tem v nadaljnji razpravi.)

Naša tema se potemtakem navezuje na marsikaj, kar so nakazovale študije že pred tem. Tema je mikavna tembolj, ker je — kot vemo iz predhodnih obravnav — Celestin izdelal najbolj trdno formulacijo realizma na Slovenskem in je iz te formulacije izvajal svoje kritiške kriterije. Kot pomoč pri zasnovi formulacije realizma mu je služilo seznanjanje z literaturo Turgenjeva. Bolj ko kdo drug med Slovenci je celi dve in pol desetletji, kolikor je bil dejaven v kritiki, opozarjal na Turgenjeva.

Da bodo naši zaključki bolj gotovi, je treba razgrniti sliko Celestinove popularizacije ruskega realističnega novelista v celem.

1

Zanimanje za slovanske jezike in književnosti se je v Celestinu zbudilo že v gimnazijskih letih v Ljubljani. Možnosti za poglobljanje tega zanimanja so se s prihodom na Dunaj (1865) in s študijem slovanske filologije še povečale. Njegova zgodaj razvita želja, da bi ideje in literarna dognanja razširjal preko publicistike, je našla v Janežičevem Slovenskem Glasniku primerno torišče. Slovenski Glasnik je stremel za tem, da bi odpiral literarne razglede predvsem proti slovanskemu svetu in

² Nav. d., str. 548—561, 617 sl.

³ J. B.: *Fran Celestin kao osnivač lektorata slavenskih jezika i književnosti na zagrebačkom sveučilištu*, Slavistična revija III/1950, str. 24—34.

povsem naravno je, da se je razgibani, ambiciozni in narodno osveščeni dunajski študent v Janežičevem polmesečniku udomačil in razmahnil. Sad tega delovanja so poleg drugih manj opaznih prispevkov drobna poročila o novostih v raznih slovanskih književnostih. Ker je bil v svojem času celovski list edino slovensko glasilo, ki je skrbelo za literarno izobrazbo, imajo Celestinova informativna poročila več ko kronističen pomen.

Že Marja Boršnikova je opozorila, da je Celestin prvi pokazal na ruske realiste Hercena, Gončarova, Ostrovskega, Nekrasova, L. N. Tolstoj, posebej še na Turgenjeva.⁴ Prva taka oznaka pisatelja Lovčevih zapiskov je efemerna in čez mero skopa, pisec se je zadovoljil z najbolj splošno primerjavo. Ker je beležil izdajo dram Ostrovskega, ni bilo niti potrebe, da bi se ustavljal ob vprašanju, na čem temelji njegovo mnenje o vrhunski umetnosti ruskega novelista, katerega sloves se je širil po Evropi: »Kar so Turgenjev, Gončarov in Grigorovič v sedanji ruski povesti, to je Ostrovski v veseli igri.«⁵ Po sodbi avtorice monografije o Celestinu je nastopajoči slovenski publicist črpal informacije iz knjig in časopisov v izvirnih jezikih v knjižnici dunajske Slovanske Besede.

Gotovo se je Celestin zavedal, da je treba slovenskemu bralcu reči kaj podrobnejšega o tem, kaj je utrdilo sloves Turgenjeva doma in po svetu. Tri leta potem, ko so Hrvati dobili prvi obsežnejši zapis o ruskem realistu (Velimir Gaj, »Turgenjev i Zapadna Evropa«. Živopisna i književna crta, Danica Ilirska 1866), je tudi Celestin napisal prvi prikaz realizma Turgenjeva.⁶ Čeprav Celestinov časopisni prispevek ni mogel biti mnogo več ko opozorilo, vsebuje marsikaj, kar je bilo pozneje značilno za Celestina kritika. Bolj ko vse drugo je Celestinu pomemben družbeni vidik, se pravi družbeno učinkovanje ideje, zajete v literarnem delu.

»On ni samo mojstrsko risal podobe iz življenja ruskega naroda, on jih je risal z namenom, rekel bi političnim namenom ... Dokler je trajalo še v Rusiji robotanje, telesna podložnost prostakov, risal je Turgenjev nesrečo teh ljudi s tako živimi barvami, da se pač mora reči: tudi on ima svoj delež na blagosrčnem in prostovoljnem dejanju zdanjega ruskega carja, ki je ruskega mužika plemenitaške samovolje in gospodarstva osvobodil. — Ko je bilo robotovanje odpravljeno, obračala se je os njegovega slikajočega peresa na posamezne napake stanov ali v novejšem času rojenih razredov v narodu.«

⁴ Nav. d., str. 46.

⁵ SG 1867, str. 78.

⁶ *Ivan Turgenjev, prvi ruski novelist*, SN 31. IV. 1869, prim. M. Boršnik, nav. d., str. 46—47.

Razvidno je, da Celestin povzdiguje družbenoidejno tendenco v Lovčevih zapiskih, čeprav teh naravnost ne imenuje. Enako mu je pomembna družbena idejnost v dveh delih, ki pa je različna od tiste v Lovčevih zapiskih. Ti dve deli sta: Očetje in sinovi in Dim (izšel pred dvema letoma). Značilen je predvsem prvi primer, ker v njem daje Celestin samosvojo razlago nihilizma, o katerem bo pozneje precej drugače govoril.

»V svojem izvrstnem romanu Otc i deca se Turgenjev obrača proti tistim vse duševno življenje taječim materijalistom, kateri so baš po njem krščeni in še kdaj tako imenovani: *nihilisti*. Žalibog, da je s tipom, katerega nam podaja v osebi Basarova, zakrivil mnogo, da se je napačna vera raztrosila po svetu, kakor da bi bila na Ruskem mnogoštevilna sekta tacih samo na materijo, ne pa na kaj višega in blažega verujočih ljudi, pred katerimi se križajo Poljaci in za njimi vsi kterim je rusko ime groza in strah, dasiravno je dokazano, da se dan denes na Ruskem imenuje marsikdo, ki je mlad in za liberalnost in svobodo vnet: nihilist. Zato pa smo vneti tudi mi, torej smo tudi mi nihilisti, ker zatiranje in tiranstvo tudi mi zanikujemo.«

Tako ugodno sodbo o nihilistih je takrat redko kdo napisal, saj je znano, da so tudi predstavniki ruskega mladega rodu nasprotovali sliki, kakršno je o njih dal Turgenjev v liku Bazarova. Celestina je pritegnilo, saj poteza liberalnosti in svobodoljubja, s katero se ponajbolj nastopajoče revolucionarno usmerjene generacije, ruskim »nihilistom« ni bila tuja. Gotovo je takale Celestinova označba idejnega toka, imenovanega nihilizem, mnogo bolj simpatična in ustrezna ko poznejše vnaprejšnje zavračanje nihilizma kot popolne destruktivnosti. V skladu s takim pojmovanjem je Bazarov v nadaljnji Celestinovi interpretaciji pokazan v dokaj ugodni luči: »Tipi kakor je ta 'praktičen' in suhoparen Basarov so povsod, žalibog še preveč jih je, samo da so manj ljubeznivi kakor on, ker je on odkritosrčen, nihilisti pa drugod pak so hinavci, ravno zaradi svoje praktičnosti.« Celestinova sodba o nihilistih »po drugod« je nejasna in dvoumna, medtem ko Bazarovu priznava odkritosrčnost, ki je zmerom veljala kot pomembna, še več, kot dragocena človeška lastnost. Kaže pa se Celestin že v tem primeru, da je nemalo nagnjen k izrekanju hitrih, tudi neuskkljenih bolj ali manj apodiktčnih sodb. Bazarov je bil res odprta in neposredna delujoča narava, toda: kdo neki so tisti, ki so »menj ljubeznivi kakor on«, saj je bil protagonist Turgenjeva v nekaterih človeških odnosih vse prej ko ljubezniv? Da so bili nihilisti »po drugod« hinavci in to zaradi svoje »praktičnosti«? Kakšne »praktičnosti«?

Kakor vemo iz ruske literarne zgodovine, se težava ob nihilizmu (in z nihilisti) začneja že ob nazivu.⁷ Prav tako so znana razglasja glede glavnega junaka kot predstavnika nihilistov, naj omenim samo tri imena iz demokratičnega tabora, kot so bili Antonovič (Sovremennik) in Černiševski na eni in Pisarev (Russkoe Slovo) na drugi strani.⁸ (Ker se tema nihilistov pri Celestinu zdržema pojavlja, v glavnem do leta 1887, bo nanjo še nanesla beseda.)

Nazadnje je Celestin na kratko omenil snov romana Dim, češ da v njem pisatelj »risa ničevo nečimrnost in puhlost nekterih ruskih velikašev«. Brez sleherne besede o tem, ali se mu zdi tema ustrezno obdelana ali ne, ob čemer se bo pozneje večkrat ustavljal.

Od prvega nastopa dalje preveva Celestinovo pisanje želja po širjenju in aktualizaciji idej. Ko je pisal o ruski književnosti, se ni mogel ne hotel zadovoljiti z golim informativnim poročanjem, s polno zavestjo je želel biti kulturni ideolog. Zato je ob ruskih snoveh hkrati mislil na domače razmere in potrebe. Ob zapisu o Turgenjevu se mu je zdelo pripravno, da je vsaj bežno pokazal na osveščujočo moč narodnega duha, ki da je najprej v književnosti potlačil občutke manjvrednosti: »Kakor pri nas, tako je ta led predrla na Ruskem najprvo literatura.« Na to misel se je pogosto v njegovi publicistiki navezovala še druga, enako podprta z domoljubnim zanosom in prepričanjem, da je ruska (slovanska) književnost enakovredna velikim evropskim.

Iz Celestinovega prvega podlistka o Turgenjevu je razvidna težnja, ki karakterizira njegovo publicistično delovanje v celem, to je težnja po neodvisnem, osebno prisotnem in prizadetem (angažiranem) kritičnem presojanju. Kakor je seveda ta težnja dragocena, vendar ni mogoče prezreti enega, namreč, da ga je na drugi strani publicistična naglica vodila do ne dovolj domišljenih sklepanj in do premalo razvidnih oziroma izčiščenih formulacij. Zdi se, da ga je ravno bogastvo idej nemalokrat oviralo pri formulaciji osrednje ali zaključne misli, kar je pač samo škodilo učinkovitosti in odmevnosti njegove publicistične potence.

Novembra istega leta, 1869, je Celestin odpotoval v Rusijo, kjer je ostal štiri leta. To bivanje mu je omogočilo, da je lahko na kraju samem širil in preverjal dognanja in spoznanja o ruskem življenju, kar je nuj-

⁷ H. Granjard, *Ivan Tourguénev et les courants politiques et sociaux de son temps*, Paris 1954, str. 307.

⁸ *Polnoe sobranie sočinenij* (kritična izdaja v 13 knjigah, M.-L., 1960—68), VIII (primečanja), str. 589—609; H. Granjard, nav. d., str. 315—18; Armand Coquart, *Dmitri Pisarev et l'idéologie du nihilisme russe*, Paris 1946, str. 135—40.

no moralo vplivati tudi na razvoj njegovih nazorov in na njegovo kritično naravnost.

Med tem pa je doma zanimanje za Turgenjeva samo naraščalo. V hitrem zaporedju sta si sledila dva prevoda: prevod značajevke Petuškova ljubezen, ki ga je v Slovenskem narodu (6.—8. VIII. 1869) objavil Lavoslav Gorenjec-Podgoričan, in — kar je presenetljivo — prevod takrat najbolj aktualnega romana ruskega realista Dim (tri leta po izvorniku), ki je izšel v samozaložbi in ga je pripravil dunajski medicinec Maksimilijan Samec (1870). Prevajalec je k prevodu, ki je izrazito začetniško delo, prispeval tudi sedemstransko informacijo o piscu.⁹

Kakor pričajo prvi Celestinovi članki, poslani iz Rusije, je petrograjski »slovenski štipendijat« skušal ubirati nekako srednjo pot med obema ruskima intelektualnima strujama, med zapadništvom in slavjanofilstvom, vendar z določnimi simpatijami za slavjanofile. Potem ko so se Rusi otresli nekritičnega in površnega posnemanja zahodnih kultur, so — po njegovi sodbi — odkrili tipiko svojega značaja in svojega mišljenja, in to je »realizem, ki vidi na svetu le borbo za ohranjanje inboljšanje vsakdanjega življenja«. Tu se začenja Celestinova izrazito sociološka razlaga realizma in pomena književnosti sploh, ki je vtisnila najznačilnejši pečat njegovim pojmovanjem. Povsem naravnost od tod pelje pot do bežnih pripomb o Turgenjevu, ki so malce kritično pristrene in izrazito slavjanofilske pobarvane. Čisto v duhu slavjanofilstva je že primerjava zahodnjaškega Petrograda s prvobitno rusko Moskvo:

»Sme se trditi, da je Petrograd iz vseh ruskih mest najbolj svobodomiselen in najbolj liberalen: Evropcev ruskih, katerih si Turgenev v Dymu tako želi, nahajaš tu pač največ. V Moskvi je sicer središče ruskega naroda, tam se možato bore Katkovi, Aksakovi, Pogodini za ruskega naroda čast in blagostanje s tajnimi in odkritimi neprijatelji, tam ti možje bude v narodu spečo zavest, ter ga uče spoznavati samega sebe in svojo zgodovinsko nalogo, oni mu kažejo vire, iz katerih mu je zajemati sil za krepak napredek ...«¹⁰

V naslednjem pismu beremo podobno razmišljanje:

»Razvile so se v njem mnoge posebnosti, utrdil se mu originalen naroden značaj, in vsak ne pritrdi brez pomisleka Turgenjevu, da je vse rusko zavreči, kakor se zameta nepotreben balast, in da je prejeti potem zapadno omiko. Morebiti niso samo puste misli teh Slovanov, ki v največjem, najbolj samo-

⁹ Prim. moj spis *Turgenev v prevodah na slovenski jazyk*, v: *Russko-ju-goslavskie literaturnye svjazi*, vtoraja polovina XIX — načalo XX veka. Moskva 1975, str. 271—283.

¹⁰ *Pisma iz Rusije*, Z(von) 1870, str. 231.

stojno se razvijajočem slovanskem plemenu nahajajo sledi tega načela, katero obeta, da mi ne bomo na veke obsojeni na robsko, brezmiselno posnemanje zapada.«¹¹

Ne more biti dvoma, da je Celestinovo presojanje ideje Dima površno in enostransko. Napačna je sploh alternativa sama, kakor jo nakazuje Celestin: seznanjanje z zahodno civilizacijo Turgenjevu ni pomenilo, »da je treba vse rusko zavreči«, kakor da bi to bil »nepotreben balast«. Vendar se ni kaj posebno čuditi, da je bilo Celestinovo stališče do zadnjega romana Turgenjeva tolikanj ozko in tako ostro nasprotujoče. V Rusiji, kjer se je slovenski štipendist začel razgledovati — in zdi se, da so mu bili najbližji informatorji usmerjeni slavjanofilsko — ni mogel slišati ugodnih odmevov niti z leve niti z desne.

Ob primeru se velja ustaviti, ker je širše zanimiv. V Celestinu se misel o zametavanju ruskega narodnega v Potuginovi formulaciji javlja kot odmev mišljenja dela sodobne ruske kritike. Za rusko sočasno kritiko pa je značilno, da je prepogosto zapadala v posplošene sodbe, temelječe na absolutizaciji poedine ideje ali celo posamičnega stavka. Ne more biti dvoma, Potugin je prepričan in zavesten zapadnjak, pristaš prosvetljene civiliziranosti, kot je povedal pisatelj sam v odgovoru Pisarevu,¹² da ga je takega hotel in da je celo vesel, ker se je pojavil v času panslavistične pijanosti, kakršni so se tedaj na Ruskem predajali. Toda: ne glede na to, koliko se Potugin razlikuje od Turgenjeva, česar sodobniki niso mogli določno videti in vedeti, je treba reči o protagonistu zapadnjaštva, da njegova ideologija ni tako preprosta in enostavna, kakor to sledi iz Celestinove formulacije, ki je bila nesprejemljiva, tudi žaljiva za rusko in prorusko misleče ljudi.

Potuginov stavek, ki je izzval največ nejevolje, se glasi: »Vse bo, vse bo — tako vedno govore. Nič se ni našlo — a Rusija celih deset stoletij ni ustvarila nič svojega niti v upravi niti v sodstvu niti v znanosti niti v umetnosti in celo ne v obrti...« Očitno je, da je stavek, ki izraža neko mnenje v polemiki s slavjanofili, kot ocena ruske zgodovine apodiktichen in netočen. Ni potrebe, da na tem mestu nizamo dokaze proti mimogrede vrženi Potuginovi trditvi, zlasti še, ker ta grobi sunek v slavjanofilsko idealizacijo ruske avtohtonosti glede na pretiranost intonacije v celotnem pogovoru Potugina z Litvinovom nemalo izgubi. Enako se ni potrebno ustavljati ob dokazovanju, da Potuginovi nazori, naj so bili Turgenjevu še tolikanj simpatični, niso pisateljevi ne v celem in ne v

¹¹ Ibidem, str. 247.

¹² A. Coquart, nav. d., str. 361—65.

vseh detajlih, saj so — kar ni postransko — podani v diskurzivni obliki. Skratka, Potuginove stavke je mogoče pravilno — in za avtorja pravično — umevati v kontekstualnem pomenu, ne same zase.

Kmalu potem¹³ se je Celestin dokopal do kolikor toliko uravnoteženega pogleda na roman Dim. Potem ko je tokrat obsodil »nihilizem kot nezreli sad nezrelega drevesa«, se vrača s treznim in optimističnim presodkom k ideji zadnjega romana.

»Turgenjev imenuje v znanem romanu skoraj /!/ vse sploh, kar se misli in dela v Rusiji, dim. Da, tu je gotovega malo za rusko kulturo, tu vse postaja, vse se le kali, poganja, in ne vidi se ne cvet ne sad, in v tem smislu so popolnoma resnične besede znamenitega pisatelja, ki jih je izgovoril gotovo le iz globoke ljubezni k svojemu narodu iz tako razumljivega hrepenenja, da bi skoraj prenehalo omahovanje na levo in na desno, da bi narodu zajasnila se skoraj pot do vredne prihodnosti. Ne da se pa tajiti, da rusko občestvo skrbno išče te poti, in ker po pravici vidi, da so drugi evropejski narodi že daleč pred njim, spoznava jih hvaležno za svoje učence ter se uči od njih.«

Če primerjamo, da od karakterizacije: »zavreči vse rusko« do pravkaršnje ni poteklo niti leto dni, potem je Celestinov razvoj od površinskega do stvarnejšega razumevanja ideje Dima samo razveseljiv. Glosator si prizadeva, da bi uskladil pozitivne strani zapadništva z dobrimi stranmi slavjanofilstva: »tem redkeje se slišijo taki, ki nočejo vedeti o evropejski kulturi kot potrebnem faktorju pri razvitji ruskega obrazovanja, tem menj je tudi teh obupajočih, da bi mogel stopiti njihov narod iz uniževalne role večnega posnemalca.«

Razpravljati o tem, koliko je Celestin v tako kratkem času premaknil svoje vidike, bi bilo pretvegano in tudi pre nagljeno. Očitno pa je vsaj eno, in sicer, da je slovenski štipendist z izredno odprtostjo sprejemal vtise, ki so se mu v prvem letu nudili. Vprašljivo je seveda, koliko je lahko te vtise sproti uredil. K očitnim spremembam v njegovem pojmovanju ruskega življenja šteje neka streznitev. Kakor je razvidno iz pisma Jurčiču 10. novembra 1870,¹⁴ se mu je idealizacija ruske stvarnosti razbila ob spoznanju o vladi, »ki je postala reakcionarna, kar se tiče notranje svobode«. Poleg tega je v stikih z ljudmi lahko ugotovil, da prekomerno tiče v zasebnih opravkih (primerjaje to stanje z napredujočo politizacijo na Slovenskem), da se malo zmenijo za druge Slovane itd.

Kakor so se v Celestinu nabirali sprotni vtisi, enako je naraščalo njegovo izkustvo ruskega življenja. Bivanje v Vladimiru, pozneje v Har-

¹³ *Iz Rusije*, SN 10. I. 1871.

¹⁴ M. Boršnik, nav. d., str. 92 sl.

kovu mu je nudilo zunanjo priložnost in notranjo pobudo, da je poizkušal urediti zapažanja, misli in dognanja v nekem sklenjenem sestavu. Zunanja značilnost tega sistema je to, da ga je avtor podprl s socialno-ekonomskimi dejavniki in da v njem uveljavlja zgodovinsko razvojni pogled. Ob poglobljanju v ruske pisatelje pa se je krepila v njem gotovost, da je nujno pojmovati in vrednotiti literarna dela tudi — in predvsem — z vidika kritike družbe in nravi.

Želeč zajeti in obravnavati rusko družbeno in kulturno življenje v širši celoti, je Celestin izdelal v 70. letih tri vsebinsko sorodne traktate: podlistkovno serijo *Iz Rusije* (O nedavnih reformah v Rusiji, SN 1872), obsežno monografijo v nemščini *Russland seit Aufhebung der Leibeigenschaft* (Ljubljana, 1875) in literarno razglabljanje *Nešto o razvitku samospoznaje ruskoga naroda* (Vienac, 1877). Ta dela se po načinu obdelave razlikujejo samo v toliko, da je npr. v študiji v Viencu književnost postavljena v vidno ospredje, medtem ko v Narodovih podlistkih in v monografiji prevladuje obravnavanje gospodarskega, političnega in družbenega razvoja in je skladno s tem dodeljen književnosti bolj ilustrativen pomen. Miselno se v marsičem ujema z navedenimi študijami esejistični, na mestih izvirno in prodorno zastavljeni, a kompozicijsko ohlapno izpeljani članek *Misli* (Zvon 1877).

Kar se pisatelja Lovčevih zapiskov tiče, posveča Celestin temu pravo pozornost samo v razglabljanju v Viencu, medtem ko je v obeh predhodnih razpravah omenjen le mimogrede. V podlistkovni seriji *Iz Rusije* (s podnaslovom O nedavnih reformah v Rusiji), ki je pozneje služila kot osnova monografiji o Rusiji po odpravi tlačanstva, se je avtor osredotočal ob prikazovanju glavnih teženj razvoja ruske družbe od Petra Velikega dalje, s posebnim poudarkom na značilnostih narodnega gospodarstva (tudi denarne politike) po l. 1861. Glede na to je pripadel književnim stvarjem sorazmerno skromen prostor. Kljub temu se je Celestin dognano in večče dotaknil družbene kritike v književnosti razsvetljenstva za časa Katarine II., omenil Novikova in pravilno označil Fonvizina, zamenjal sicer Radiščeva za Ryleeva, našel ustrezno besedo za Krylova, na široko, čeprav enostransko primerjal Puškina in Lermontova ter njuna junaka Onjegina in Pečorina in označil pomen Gogolja in realizma Belinskega. Kot je omenila že M. Boršnikova¹⁵ je v teh vrsticah obsežno prvo slovensko širše opozorilo na Belinskega, ki je »vodil ves misleči ruski svet po pravi poti do samospoznanja in zboljšanja«. Omemba Turgenjeva je skopa, a je ne gre prezreti. Celestin pove, da sodi ruski

¹⁵ Ibidem, str. 117.

realist med tiste Gogoljeve naslednike, ki so si zadali nalogo, prikazovati rusko stvarnost in so zato »najraje izbirali predmet iz srede naroda in tako v omikanih krogih neprenehoma budili sočutje k nesvobodni masi naroda«, v njem vidi naprednega, mojstrskega risarja in kritika ruskih družbenih razmer pred osvobojenjem kmetov. O Bazarovu mu kane stavek, da ga je Turgenjev »posnel iz tedanjega življenja« in da je ta »celo postal oče nihilizma, katerega do njega nij nikdo načrtal v tako prijetni obliki«. Ob oznaki se je upravičeno ustavila že M. Boršnikova s pripombo o »nerodni« formulaciji,¹⁶ saj nihilističnemu gibanju ne gre iskati izvora v romanu Očetje in sinovi. Navezovaje na Bazarova je razložil Celestin mentalno poreklo nihilistov, kako so ti (en del ruskega občestva) iz apatije do družbenih vprašanj prešli v drugo skrajnost, v kategorično zanikanje obstoječega, konkretno, takratnega družbenega (državnega) ustroja.

Monografijo o Rusiji po odpravi nevoljnštva je izčrpno razčlenila M. Boršnikova; v zvezi z našo temo ne odkriva novosti, zato ni potrebno, da bi se ob njej ustavljali. Vsi trije spisi, ki jih imamo v vidu,¹⁷ zgovorno pričajo, kako je Celestin korak za korakom izgrajeval in utrjeval svojo zamisel družbene vloge literature. To zamisel prežema načelo, naj literatura odseva stvarno življenje, in temu stališču je prirejen oziroma podrejen vidik vrednotenja. Toda to načelo ni samo sebi cilj; po Celestinovi koncepciji naj literarno delo pelje k »samospoznanju«, k tvornemu dejanju osveščanja. In še eno je očitno, kar zaradi občasnih Celestinovih togih izvajanj ni postalo dovolj zapaženo: dasi dosleden programatik, Celestin ni opustil, da ne bi vsaj na nekaterih mestih racionalnemu vidiku pridružil še visoko vizijo človečnosti, kánon srca. V tem duhovnem razponu uvaja pojem »sočutja«, govori o književnosti, ki je »obudila smisel in sočutje za nesrečni človeški razred v najširših krogih«. ¹⁸ Blizu temu

¹⁶ Ibidem, str. 118.

¹⁷ Naj na tem mestu vnesem v bibliografijo M. Boršnikove nekaj popravkov in dopolnil za l. 1872 (gl. nav. d., str. 319): 1. Spis *Iz Rusije* (v podlistkih) razpada v dva dela: a) s podnaslovom *Iz Krakova v Harkov*, samo en podlistek, 8. X., popraviti nav. d., str. 116, kjer je govor o »podlistkih«; b) s podnaslovom *O nedavnih reformah v Rusiji* (od 17. X. dalje); 2. Vključiti v bibliografijo sestavek družbenogospodarskega značaja, ki je uvrščen med »izvirne dopise« z naslovom *Iz Rusije*, v dveh nadaljevanjih, 5. in 7. XII; 3. Vključiti v bibliografijo »izvirni dopis« v dveh nadaljevanjih s skupnim naslovom *Iz Harkova na Ruskem* in s podnaslovi: *Križa na borzi*, »gosudarstvennyj bank«, usiljenje pijačstva, harkovske krčme (7. XI.) in »Prisjažnije« zatišje v žurnalistiki in sploh povesti dobrega starega časa in sedajne (9. XI.), nesignirano; 4. Vključiti v bibliografijo s celim imenom signirani podlistek *Politehnična razstava v Moskvi 1872 l.*, obj. 27. VII.

¹⁸ M. Boršnik, nav. d., str. 130. Prim. še njegov spis o Dostojevskem, V(ienac) 1885.

pojmovanju je vzporejanje Jurčiča in Turgenjeva v naslednjem spisu, naslovljenem *Misli*, češ da oba — drugače kot nemška hiperidealistična literatura in drugače kot B. Auerbach, ki ni zadel »misli, želja, žalost in veselje prostega naroda« — izražata »blagodejno realnost, v kateri diše golo sočutje do prostega naroda.«¹⁹

Zanimivo je, da je Celestin v prikazu v zagrebškem *Viencu* spregovoril o Turgenjevu širše, tj. upošteva večje število del ruskega novelista in z željo po problemski obravnavi. Morebiti ga je k taki zastavitvi pripeljala okoliščina, da so Turgenjeva na Hrvaškem že od leta 1859 dalje mnogo prevajali, saj je npr. Vienac vse od svojega prvega letnika 1869 dalje vsako leto (z redkimi izjemami do leta 1892) prinesel kak prevod Turgenjeva. Kot je ugotovila Višnja Barac,²⁰ je bil Celestinov članek edini, ki je razpravam o ruskem realistu v obdobju od konca 60. let do srede 90. let primešal »nešto sniženiji ton«. Konkretno: »On mu osporava titanski talenat i navodi, da su ga neki od suvremenika (Dostojevski, Ostrovski, Ščedrin) nadvisili u crtanju doista novih ljudi.«

Navedeni momenti nam nalagajo, da si članek v *Viencu* pobliže ogledamo. V primeri s prejšnjimi, pa tudi poznejšimi slovenskimi sestavki je spis del Turgenjeva, ki jih Celestin našteva in upošteva v *Viencu*, mnogo širši: *Hamlet ščingrinskog kotara*, *Lovčevi zapiski*, *Svrtišče*, *Mumu*, *Lišni čovjek*, *Jakov Pasinkov*, *Rudin*, *Plemičko gnjezdo*, *U predvečerje*, *Otcevi i djeca*, *Dim*, *Marja Boršnikova prisoja Celestinovemu hrvatskemu spisu visoko mesto*. Študija da je »slogovno tako jasna, miselno tako zaokrožena in strnjena, da spada med najboljše, kar je kdaj napisal.«²¹ Čeravno zavzema razpravljanje o Turgenjevu dobršen del spisa, to poteka v pravem pomenu, kot priča naslov, od vprašanja o razvoju samospoznanja ruskega naroda.

Kaj Celestinu pomeni »samospoznanje«? Že hiter pogled po Celestinovi publicistiki pove, da gre za termin, ki ga je teoretik realizma uvedel sredi 70. let in h kateremu se je vztrajno in s posebnim poudarkom vračal. Čeprav se v splošnem ni lahko orientirati v Celestinovem svetu idej

¹⁹ Z(von), 1877, str. 107.

²⁰ V. Barac, *Značenje Turgenjeva za teoriju hrv. realizma*, Republika 1951, str. 930—31.

²¹ nav. d., str. 168.

Avtorica je v monografiji o Celestinu, str. 171/72, povezala članek v *Viencu* s Stritarjevim nastopom proti realizmu v *Zvonu* 15. VIII. 1877. Zame je nesprejemljivo, da bi bil Stritar tih pristaš Celestinovih realističnih pojmovanj, »kakršne je ta zastopal v svojih člankih, zlasti pa v knjigi o Rusiji, in s kakršnimi je vplival na Stritarja verjetno tudi v osebnem občevanju morda že pred odhodom v Rusijo, zlasti pa po vrnitvi na Dunaj«, enako mi je tuje tolmačenje, da je Stritar v *Zvonu* zavračal posnemovalce (?) Turgenjeva. Problem se tiče Stritarja in ga tu ne kaže načenjati.

— tako se v njem križajo različni tokovi in se gnetejo miselne gmote — smo si glede samospoznanja dovolj na jasnem. Samospoznanje je pomemben člen Celestinove kulturne ideologije, je bistvena komponenta — lahko bi celo rekli: substanca — njegovega realističnega kritičnega nazora. Literatura mu je oblika spoznavne dejavnosti, zatorej pripada miselni spoznavnosti kriterij vrednotenja. Glede na svojo spoznavno funkcijo je realizem Celestinu najvišji kriterij literarnega vrednotenja.

»Samospoznanje je eden glavnih pogojev napredka«, je zapisal Celestin v Mislih, kjer se zavzema za praktično učinkoviti življenjski nazor in kjer v njegovem imenu nastopa proti papirnati, neživljenjski literaturi. »Napredek« mu seveda ne pomeni visokodoneče puhle modne retorike, nasprotno, prepričan je — kakor trdi sam v duhu vodilnih idej časa — da materialni in duhovni napredek pogajata drug drugega. Na ta način se stavek, ki uvaja v razlago Turgenjeva, glasi ko pravi aksiom: »Povijest književnosti više ili manje je povijest narodne samospoznanje...«²² Očitno se v literaturi spoznavni proces dogaja na poseben način, ne tako kot v filozofiji (na metafizični in abstrahirani ravni). In ker je tedaj spoznavni proces v literaturi z neštetimi vezmi spet s stvarnostjo in s konkretnimi življenjskimi potrebami, terja že njena notranja logika nenehno soočanje književnih stvaritev z objektivnim svetom.

Samospoznavne vrednote odkriva Celestin na antropološki ravni spisov Turgenjeva. V hrvatski verziji se je razgovoril o t. i. »odvečnih ljudeh«, o tem precej stalnem mestu karakterološke analize ruske novelistike. Oznaka »odvečnih ljudi«, ljudi čutečega srca, bistrega uma in šibke volje je pri Celestinu ena in enako enostavna za vse številne primere, kolikor jih uvršča pod ta skupni imenovalec. Npr.: »Ali pogreška Rudina sastoji u tom, da samo govori, a ne radi. Istu ili već malu realniju težnju za živim radom riše naš pisac u povjestih: Plemičko gnijezdo i U predvečerje.« Kakšen človek je Rudin? »Junak je propagandist, novi čovjek, duboko proniknut novimi naprednimi težnjami. Svuda vatreno govori o sili ljubavi, o višem zvanju čovjeka, o uvjetima, kojimi se može postići blagostanje.« Njegov poglavitni greh je potemtakem, da svojih zamisli ne ostvarja v dejanjih. Ko je Celestin umerjal Rudina na tipološko »kopito« t. i. odvečnega človeka, se je — zavestno ali nezavestno — ravnal pri tem po sodbi znatnega dela sodobne ruske kritike.

V Viencu je Celestin izdelal svojo najpopolnejšo interpretacijo Bazarova.

²² V(ienac) 1877, str. 223 sl.

»A u romanu *Otcevi i djeca* prvi put on predstavlja nihilizam, rasprostranivši se u mladoj književnosti i u obćinstvu na koncu 50-tih godina. No nihilizam se tek razvija: junak izriče načela, čuvstva (ljubav), ali od znanosti priznava samo prirodoslovnim neku važnost, i govori mnogo o trudu u obću i osobnu korist. Pisac hoće, da dokaže, da odricajući nihilisti sve idu proti naravi: junak se smije ljubavi, a ljubi iskreno duboko, ne priznava dvoboja, a bije se. Imade pako i prekrasnih crta: on mnogo radi i ljubi prosti puk, koji ga također poštuje.«

Z manjšimi razlikami v formulaciji se ista oznaka najbolj problem-ske in nadvse različno tolmačene osebnosti Turgenjeva ponavlja v Celestinovem članku o radikalnih strujah v Rusiji (1887, gl. dalje).

Nezgodovinsko bi ravnali, če bi Celestinove karakteristike osebnosti presojali samo na osnovi obvladanja problematike z vidika vednosti današnjega časa. Celestin se v svojih oznakah ni povzpel nad svojo dobo, ostajal v glavnem v okvirih bolj ali manj splošnih sodb, kakor jih je lahko našel v takratni literarni publicistiki. Za primerjavo naj navedemo ustrezni odstavek v knjigi *Ruski pripovjedači Milivoja Šrepla* (1894). Čeprav je Šreplova formulacija konciznejša in izdelana v širšem kontekstu, ni prezreti, da se kljub določenemu časovnemu razmaku obe oznaki Bazarova precej ujemata, in to ne samo v izhodiščnih vidikih, marveč prav tako v nekaterih zaključnih mislih:

Bazarov razvija u svojim disputama s 'otcima' svoje misli o raznim abstraktnim i drugim predmetima, no njegovi vlastiti čini nisu u skladu s njegovom teorijom, on u praksi ne može je izvoditi. Po Bazarovu čuvstvo je puki fiziološki proces, od nauka su vrijedne samo prirodne znanosti, pa i one samo u praktičkoj primjeni, u medicini. Bazarov neprestano iztiče svoju i obću korist, razkošnost mu je zlo. Ali dok se ruga ljubavi, sam ljubi strastveno; osuđuje dvoboj, a ipak se bije, propovijeda rad, a trati dragocjeno vrijeme s mudrom Odincovom. Podpuno neradin ne može se zvati, jer napokon pada žrtvom svoje revnosti u radu. Bazarov također ljubi i pozna je puk, a i puk njega poštuje.«²³

Celestin ni bil psiholog, vendar je zaslutil, da je Bazarov kompleksna osebnost. Ali drugače povedano: oseba polna protislovij, kakor poudarja tudi sodobna kritika.²⁴ Čeprav se je Celestin nagibal k antropološkim poenostavitvam, je v Bazarovu opazil očitno neskladje med njegovim ekskluzivističnim pozitivističnim nazorom in med razsežnostmi življenja v praksi. Tak razpor med nazorom in stvarnostjo je najprej zadel protagonista »nihilizma« v ljubezenski sferi, saj je ta — o čemer govore

²³ M. Šrepel, *Ruski pripovjedači*, 1894, str. 176.

²⁴ G. Bjalyj, *Turgenjev i ruski realizm*, M.-L. 1962, str. 163; *Istorija rusko-go romana I* (ur. G. Fridlender), M.-L. 1962, str. 499 in D. Nedeljković v: *Univerzalne poruke ruske književnosti*, Novi Sad 1973.

preštevilni primeri — najmanj podrejena samemu logičnemu presojanju in racionalnim merilom. Kot racionalistični mislec se je Celestin zadovoljil z ugotovitvijo nesoglasij v Bazarovu, pozneje (1887) je povedal še na splošno, da je Bazarov nedosleden, ker njegovi nazori niso usklajeni z naravo. Sicer pa je Celestin odpovedoval, če je dogajanje v človeku zapeljalo v čustvenost. Zdi se, da je ob svoji premočrtni intelektualizaciji tako rekoč izgubil pravo sposobnost vživetja v fina lirski mesta, v občutenost, ki jo dihajo zlasti ljubezenski prizori. Ko da ni mogel dovolj razložiti, kje se neha v literarni stvaritvi staroromantična sentimentalnost in kje govore stvarna čustva oziroma prihajajo do izraza elementarne sile nastrojenj, emocij in strasti.

Posebno vprašanje je Celestinovo označevanje Bazarova kot predstavnika »zanikujočih nihilistov«. Uporablja joč povečevalno optiko, se je Celestin izgubil v sila splošni in dvoumni oznaki, da »odricajući nihilisti sve idu proti naravi«. Proti kakšni naravi? Seveda je bil Bazarov vse prej ko zastopnik določene socialnopolitične smeri. Že sodobnikom so se npr. zdeli junaki Černiševskega v romanu *Kaj storiti* (1863) mnogo bolj adekvatni nosilci teženj t. i. nihilistov.²⁵ Bazarov ni premočrtni junak, kot je bil pred njim Insarov, je človek s potezami, ki niso izmišljene in idealizirane, temveč objektivne, usklajene z logiko in okolnostmi življenja.

Da Celestin tega vsega ni opazil, ne more začuditi, zakaj tudi večina istočasne ruske kritike ni mogla doumeti vseh razsežnosti, ki so tičale v Bazarovu.

2

Osemdeseta leta pomenijo najvišji vzpon zanimanja za Turgenjeva pri Slovencih. Bibliografski seznam njegovih prevedenih spisov v slovenščino izkazuje visoko številko enaindvajset, s čimer se ne more primerjati nobeno pisateljsko ime. Med temi prevodi je šest knjižnih izdaj in v njih tako pomembna dela, kot so *Nov*, *Rudin*, *Lovčevi zapisi* in *Očetje in sinovi*.²⁶

Pa ne samo tako, tudi sicer je ime Turgenjeva izredno pogosto odmevalo v slovenskem literarnem ozračju. Množila so se sklicevanja nanj in to v najrazličnejših zvezah. Tako stanje se je vzdrževalo noter v devdeseta leta, pa še preko preloma stoletja je segel kak daljni odzvek.

²⁵ *Polnoe sobranie sočinienij VIII* (primečanija), str. 605.

²⁶ Prim. moj spis *Turgenev v perevodah na slovenskij jazyk* (gl. ad 9).

Sredi osemdesetih let je dunajski doktorand Karel Štrekelj napisal široko, za slovenske razmere naravnost zelo obsežno študijo o Turgenjevu (LZ 1884, 50 strani v 9. nadaljevanjih), v kateri je upošteval vrsto stvari, ki jih Celestin, izrecno zagledan v družbeno-idejno vlogo literature, ni opazil ali ni bil sposoben, zapaziti jih. Te značilne strani pisateljstva Turgenjeva, ki jih je Celestin prezrl, so npr.: lirično ponazarjanje človekovega čustvenega sveta, pokrajinski impresionizem, ekskurzi v fantastiko in v iracionalno. Ne glede na to, da je Štrekelj prerez tematske in problemske razpetosti ruskega pisatelja popolnejši in adekvatnejši, ni mogoče obiti dejstva, da je bil Celestinov poudarek družbenokritičnega momenta v pisateljstvu Turgenjeva v naših razmerah 80. let po svoje učinkovitejši.

Celestin je namreč usmerjal svojo publicistično dejavnost v jasni smeri, vplivati na literarne razmere na Slovenskem, z njim je dokazoval moč in premoč realističnega koncepta, in nazadnje, ob njem skušal razmejevati realizem od idealizma in od naturalizma (znana dilema: Zola—Turgenjev). Skratka, Turgenjev je postal v 80. letih kriterij, ob katerem so Celestin in drugi začrtavali programe slovenskega literarnega razvoja in ob katerem so merili svoje teoretske in kritiške napone.

Prvi Celestinov prispevek iz tega kompleksa je esej Naše obzorje (LZ 1883). Spis je zasnovan kot idejna analiza, osredotočena ob književni ustvarjalnosti štirih osebnosti (Levstika, Jenka, Stritarja in Jurčiča), sicer pa predstavlja precej razvezano in na mestih močno improvizirano razpravljanje o temah, ki so Celestinu vseskoz bile posebej pri srcu.

Turgenjeva omenja pisec na štirih mestih, pač kot avtoriteto za podkrepitev pri uveljavljanju lastne zamisli literarnega realizma. Ker pa je Celestinovo razpravljanje vse prej ko lahko pregledno, je treba ustrezna mesta povezati s kontekstom, ker bo le tako mogoče razvideti, v kaki zvezi in zakaj je Celestin vpletal za argumentacijo ali kako drugače znamenitega ruskega realista.

Ime Turgenjeva se prvič pojavlja že v drugi polovici razprave, v poglavju o Jurčiču.

Takoj v izhodišču je pisec nastavljal vprašanje »vplivanja«, kar pa v nadaljnjem rešuje po vtisu in shematično. Edini konkretni podatek, s katerim nastopa Celestin, Jurčičev sošolec in dober prijatelj, prvi, je podatek, ki ga je pet let potem podkrepil Levec z navajanjem reminiscenčnih zvez med Starinarjem in Desetim bratom. Celestin pove, da je na Jurčiča branje Scottovih romanov že v gimnaziji naredilo »največji vtis«. Novejša literarna zgodovina je to vplivno razmerje dodobra proučila in so stvari, formulirane pri Celestinu glede na Scotta, z novo dokumen-

tacijo le potrjene. Odveč ni bil niti podatek o »očetu francoskega realizma« — Balzacu, ki je bil prav tako Scottov »navdušen častilec«, in že kot propagator realistične smeri Celestin ni mogel opustiti Zolajeve pripombe o angleškem romanopiscu, ki jo je pravkar svežo prebral v ruščini. Drugače pa je z Dickensom in Shakespearom, ki da sta na slovenskega novelista »posebno vplivala«. Za Dickensa nikjer ni nikakih podatkov, koliko bi ga Jurčič bral in poznal, tako da Celestinova sodba o posebnem vplivanju ne pove skorajda nič. Dramatika Shakespeara je Jurčič študiral in mu dal mesto v svojem fabuliranju. Značilno je npr., da je čez mero idealizirani Manici dajal govoriti o angleškem dramatikcu celo v zaljubljenih pogovorih ali da ji je pripisal delež lastne inteligentnosti, ko je mimogrede izražala dvom v neko Shakespeareovo domislico o razporu med zaljubljenostjo in modrostjo — vendar vse to ni še »vpliv«. Edino morebitni dramaturški vpliv pri Tugomerju bi lahko nekaj povedal v prid Celestinovi domnevi, vendar je na to vprašanje slovenska literarna zgodovina lahko odgovorila šele pozneje, ko je dobila uvid v rokopisno ostalino. Nato omenja Celestin novo nemško literaturo, ne da bi jasno označil, kaj ta oznaka obsega, ali književnost od Sturm und Dranga naprej ali Mlado Nemčijo ali kaj drugega.

Skratka, Celestinove sodbe o vplivih na Jurčiča so čez mero neeksplicitne vse do pritegnitve Turgenjeva: »Se ve da je poznal tudi novo nemško literaturo, vendar mislim, da nanj kot pisatelja ni noben Nemec toliko vplival kakor omenjeni Angleži, pač pa je (pozneje) tekmoval z njimi Iv. Turgenjev, pa ne toliko, da bi bil *bitno* premenil Jurčičev pisateljski značaj.« Sledi karakterizacija ruskega pisatelja, ki velja kot karakteristika realizma, kakor si ga je pač on predstavljal. Hkrati s karakterizacijo Turgenjeva postavlja Celestin primerjavo z Jurčičem, ki da se zaradi vztrajanja pri »romantičnih zanimivostih« ni mogel dvigniti na raven realističnega pripovednika. »Saj Turgenjev je že v štiridesetih letih našega stoletja s svojimi 'Lovčevimi zapiski' odločno stopil in ostal na stališči pisatelja, kateremu v pripovedovanju *ni* glavna stvar romantična zanimivost (pri Jurčiču pa je), ampak *verno* slikanje značajev in stanja, v katerem so osebe, s tem glavnim namenom, da njegove slike kažejo društvu podobe iz življenja, njegove dobre in slabe strani ter tako odločno delujejo, da se v društvu budi *samospoznanje in z njim želja, da se odpravi, kar je slabega in zameni z dobrim.*« Z drugimi besedami: literatura naj bo kritika družbe in nravi, njena naloga ni samo v tem, da prikazuje stvarno življenje, marveč da vpliva v družbenonaprednem smislu, prevzame torej družbenoreformatorsko vlogo. Literatura Turgenjeva je potemtakem viden primer družbenoreformatorske idejnosti, katere kritik ne opaža samo v

splošno znanem primeru Lovčevih zapiskov, ki so »mogočno budili in širili misel o osvobojenju sužnega kmeta«, marveč jo vidi prav tako v vrsti romanov in povesti, v katerih je ruski novelist »slikal in tolmačil tečaj razvijanja ruskega društva.«

O tem, koliko je Celestinova sodba o Jurčiču pravilna oziroma v čem ni, je kritično spregovorila že Marja Boršnik. Ugotovila je, da »za vse njegovo delo ne velja romantična zanimivost pripovedovanja in značajev kot glavna stvar«, ker da je Jurčič s svojo izbiro junakov iz domače zgodovine in vaških originalov želel dokazati slovensko narodno samobitnost in da je Celestin spregledal Jurčičevo realistično upodabljanje kmečkega veljaka itd.

Zavrnila je tudi sodbo, ki jo je navrgel Celestin; ta je bila sicer Turgenjevu v prid, vendar je netočna. Ta sodba se glasi: »Pa saj vse zapadno slovanstvo nima nobenega pisatelja, ki bi pisal, kakor Turgenjev in mnogi drugi ruski kritični pisatelji, ter bi torej slikal *sovremeno društvo*: romantična zanimivost pripovedanja in značajev je še vedno glavna stvar. To je ruska kritika tudi že opazila ter se potožila, da zapadnoslovanski in južnoslovanski pisatelji ne slikajo sodobnega življenja in njega borbe, da je zato njihovo pripovedovanje skoro *brez idej*, dobitih sredi *našega* življenja...« Lahko ponovim za avtorico monografije o Celestinu, da kritični glosator Našega obzorja ni dovolj opazil in ne poznal družbenokritične note v slovanskih književnostih (izven ruske) niti ne v slovenski literaturi.²⁸ Tega ni bilo malo. Posebej čudno je, da v Zagrebu ni opazil Šenoovega prizadevanja, usmerjenega od 70. let dalje vse bolj v družbeno-problemske teme. In konec koncev je zelo enostransko Celestinovo pojmovanje sodobne teme, ko da bi jo romantiki v svoji zagledanosti v preteklost a priori zametavali. Zdi se, da je Celestin romantiko preveč meril po nemških zgledih (Novalis, Tieck) in je pri tem prezrl npr., da je Mickiewiczev Pan Tadeusz v marsičem slika stvarnega sodobnega poljskega življenja, da ne omenjamo Byrona in njegove kritike angleških razmer njegove dobe.

Glede na sprejemanje Turgenjeva se sama ob sebi postavlja primerjava med Šenoa in njegovim slovenskim sodobnikom Jurčičem. Kot je ugotovila hrvatska literarna znanost, se Šenoa zelo pogosto sklicuje na Turgenjeva, sprejema njegov »realistični« pravec, vendar pri njem še ni mogoče govoriti o prevzemanju turgenjevskih pripovednih postopkov.²⁹

²⁷ Nav. d., str. 220.

²⁸ Ibidem, str. 230—32.

²⁹ A. Flaker, *Hrvatska književnost i Turgenjev*, Ruski klasici XIX stoljeća, Zagreb 1965, str. 89.

Še na enem mestu je v eseju Naše obzorje omenjen Turgenjev. Čeprav je navedba iz govora ruskega romanopisca 28. jun. 1882 zelo trdo in nevesče prevedena, je zanimiva v toliko, ker vrže luč na pomembno sestavino Celestinove miselnosti, na njegovo narodnokulturno ideologijo. Isto misel je našel že pri Nemcih, seveda mu je, ker jo je izrekel Rus in posebej še Turgenjev, tembolj dragocena. Navedba se glasi takole: »Naglašujejo narodnost v umetnosti, pesništvu, literaturi samo *slaba* plemena, ki še niso dozrela ali pa niso politično samostalna, njihova sila (energija) ima služiti, se ve, za druge bolj važne svrhe, *da si ohranijo svoj obstanek*.«³⁰ Preneseno na sodobni jezik to pomeni, da rodoljubno poezijo najbolj razvijajo narodi, ki se bore za politično samostojnost. Celestin uporablja navedbo, razvijajoč mimogrede misel, da bi bil kakršenkoli kozmopolitizem, ker pač meri mimo narodnega principa, »za nas preširok in neploden«. Ideja, ki jo je pisec eseja preveč mimogrede navrgel, ni nezanimiva, vendar v neurejenem Celestinovem razpravljanju ni mogla pritegniti prave pozornosti, pa tudi ime ruskega realista je tod porabljeno brez potrebe in brez haska.

Iz dosedanje obravnave vemo, da je Celestin pogosto pisal o Turgenjevu, toda razen prvega večidel splošnoinformativnega članka, naslovljenega po ruskem realističnem pisatelju (SN 1869), o njem pozneje posebej ni več pisal, vsako pot ga je — širše ali ožje — obravnaval v sklopu neke druge teme. Tak je tudi naslednji primer, obravnava življenja in kritiškega delovanja V. Belinskega (LZ 1886), ki je prav tako — kot še marsikaj v Celestinovi publicistični dejavnosti — prvi temeljni prikaz določene pomembne ruske pisateljske osebnosti pri Slovencih.

Poleg drugega — o čemer tu ni mogoče razpravljati — pokaže Celestinov esej o Belinskem, kako temeljito je slovenski publicist stvari proučil in, kar je enako važno, da je gradil svoje pisanje na prvih virih. O osebnih zvezah in o literarnem razmerju med Belinskim in Turgenjevom je povedal npr. naslednje: da sta se seznanila tam v začetku 40. let, da je kritik že iz prvih povesti spoznal pripovednikov talent, čeprav ob njih še ni slutil »bodočega velikana... (ne) njegovega društvenega (= družbenega) pomena«, da v oceni prvih Lovčevih zapiskov, ki jih je pozdravil, ni smel opozoriti na »velike rane na telesi ruskega naroda, robstva kmetov«, da je Turgenjev o tem znanstvu z velikim kritikom pozneje pisal. Celestin se je vmešal v sodbo Belinskega, češ da je v delih nastopajočega pripovednika bolj opazna sled njegovih konkretnih zažanjanj, ne pa tvorna (imaginativna) sila. Res je kritikova opazka, da

³⁰ LZ 1885, str. 324.

»avtor Hora in Kaliniča nima talenta za čisto ustvarjanje, da ne more ustvarjati karakterjev in jih staviti v take medsebojne odnošaje iz katerih se oblikujejo romani in povesti sami po sebi«,³¹ prenagljena in Celestin ni imel težkega dela, da ji je — sklicevaje se na poznejši opus velikega realista — nasplošno ugovarjal.

Nova priložnost za razpravo o ruskem realistu se je ponudila, ko je zagrebški literarni publicist v Slovanu (1887) razčlenjeval raznotera tvorna prizadevanja dunajskega pisatelja Josipa Stritarja. Pri tem je zadel na vprašanje njegovega odnosa do naturalizma in na sopostavitve Zola — Turgenjev, izraženo v »pogovorih« pred dvema letoma (LZ 1885). Ugovori Stritarju so pretehtani in povedani zelo obzirno, vendar nedvoumno.³² Spis o Stritarju ponovno izpričuje kritični talent Frana Celestina, kar je tembolj vredno poudarka, ker se je zagrebški profesor nemalokdaj zgubljal v nejasnem in nepovezanem razlaganju misli.

Navsezvaje na Stritarjevo trditev, kako vse mlado z navdušenjem bere Nano in Dim, nadaljuje Celestin:

Pisatelj te razprave opazuje precej vestno slovensko življenje, ali mora priznati, da ne ve, da bi bila ta dva romana moško in žensko slovensko mladino tako razumela, in se je prav začudil, ko je prvič to bral. Ravno tako se je čudil besedam: 'Kolika razlika med tema imenoma in vendar Zola in Iv. Turgenjev sta prava tipa te nove pisave.' Res so nasprotniki nove ruske literarne stranke, ko se je pojavila v 40. letih našega stoletja in zamenila 'čisto umetnost' ali pa romantiko, govorili novim pisateljem, med katere spada tudi Ivan Turgenjev, da spadajo k 'naturalnoj šoli', in napadali so jih, četudi jim je bil na čelu (že pred Ivanom Turgenjevim) genialni Gogolj, ter so ga sledili Dostojevskij, Gončarov, Pisemskij in dr. ali ta naturalizem je čisto drug, kakor je naturalizem E. Zola. /.../ Če so dela pisateljev 40. let obogatila rusko literaturo s premnogimi plemenitimi idejami in težnjami — in to so — če so Lovčevi zapiski Iv. Turgenjeva nadahneni z najplemenitejšo ljubeznijo do zatiranega ruskega tlačana — in to so — tako, da so veliko, veliko pripomogli, da je bil osvobojen ruski kmet; ne more se vse to vendar imenovati škodljiv naturalizem ter tudi gotovo ni podoben francoskemu. Če je potem Turgenjev v Dimu šibal ponosne, ali puste aristokrate in meglene težnje nove generacije, ki bi rada napredovala, pa ne ve kako, tako da so njene misli le neki 'dim': ni nikjer ničesar, kar bi nas le malo, malo spominjalo francoske Nane in njenega naturalizma. Pa tudi dalje je hotel biti Turgenjev tolmač teženj ruske inteligencije, ali nikjer in nikoli mu ni nikdo očital, da je prestopil zakone najstrožje morale: Turgenjev je čist, kakor le more biti čist kak pisatelj, ki opisuje življenje.³³

³¹ Prim. V. G. Belinski, *Članki in eseji o književnosti*, Lj. 1950, str. 341—344.

³² Formulacija, da se je C. »obregnil /?/ na njegov /: Stritarjev/ prikaz naturalizma v Ljubljanskem zvonu« je preostra in nerazumljiva. Tako J. Pogačnik, *Stritarjev literarni nazor*, Lj. 1963, str. 11.

³³ Sn 1887, str. 90 sl. Prim. tudi M. Boršnik, nav. d., str. 249.

Nato se Celestin sklicuje še na Dostojevskega in pride do končnega zaključka, »da ruska naturalna šola ni bila in ni podobna francoski«, in sprašuje, kako je mogel dunajski kritik »ruskega odličnega pisatelja, z nežno dušo, kakor jih je bilo le malo na svetu«, meni nič tebi nič »priklentiti« na Zolaja. Ker je sicer Stritar priznaval pisateljsko veličino Turgenjeva, se Celestin čudi njegovi trditvi iz leta 1885. Saj vendar ni nikjer, niti v radikalni ruski literaturi najti takega pisanja, kot je Zolajevo.

Kritik Stritarjevih »pogovorov« je našel dobro besedo tudi za Zolaja; čeprav ne odobrava skrajnosti francoskega romanopisca, je prepričan, da za vrsto romanov iz serije *Les Rougon-Macquart* ne more veljati Stritarjeva oznaka, da Zolaju ugaja samo, »kar je moralno gnilo in smrdljivo«. Celestin upravičeno ugotavlja, da Zola ni zanikal »pravih uzorov krščanske čistosti in kreposti« in da ga ob vsem pretiravanju »mračne slike /.../ ne vesele«.

Obe Celestinovi sodbi sta nazorni in za tisti čas nenavadno točno zadeneta v bistvo problema. Če ostajamo pri njuni kratki, eksplicitni formulaciji, veljata v svoji osnovi tudi dandanes. Da smo posvetili enačenjem Turgenjeva z Zolajem malo več pozornosti, ni odveč, kajti podobno enačenje se bo ponovilo — pri Mahničju.³⁴

Istega leta je Celestin še enkrat spregovoril o Turgenjevu in njegovih delih, in sicer v predavanju, v katerem je razpravljal o ruskih radikalnih strujah.³⁵ V sklopu teme ga je posebej zanimalo, kako te radikalne struje prihajajo do izraza v književnih delih. Za takole razpravo so mu seveda dela Turgenjeva nudila vidna oporišča, v prvi vrsti Očetje in sinovi, Dim in Ledina. Ob razpravi se je vredno ustaviti, ne samo zavoljo tega, ker je zagrebški kritik svojo že itak strogo sodbo o protagonistih revolucionarnih gibanj pri Rusih radikalno zaostрил, temveč tudi glede na to, ker na tem mestu izvira njegovo zavračanje radikalcev iz izrazitih konservativnih socialnoidejnih pobud.

Celestinovo označevanje revolucionarne mladine je v skladu s slavjanofilsko ideologijo, h kateri se je ta čas zaznavno nagibal, prekomerno poenostavljeno: »Ker pa večkrat niso smeli vsega povedati ali pa v naglici niso mogli: nastala je kmalu velika množina polučenjakov, ki so tem glasneje govorili, presojali in obsojali čim menj so vedeli o obširnosti in globokosti posameznih vprašanj. Obsojati so začeli mnogo, skoro vse in neki mladi ljudje so se navadili celo, da niso priznavali ničesar...«

³⁴ Posebej v spisu *Naši realisti pa realizem* (RK 1890).

³⁵ *Ruske radikalne struje*, (»obtožna literatura«), Sn 1887, str. 198 sl. Vključiti v bibliografijo M. Boršnik, nav. d., str. 321.

Kot primer teh mladih radikalcev je Celestinu najbolj pri roki Bazarov, ki »ne priznava avtoritet ni za znanost ni za umetnost«, nakar vrže pogled na nihiliste kot celoto, češ da so ti »sploh govorili, da imajo obe (tj. znanost in umetnost) služiti idejam, katere so ravno strastno širili, npr. ideji, da si ima človek sam služiti kruh in ne živeti na trošek drugih.« Ideji pač, ki je v svojem bistvu napredna in demokratična.

Glavna napaka Celestinovega spisa je, da misli preveč samo name-tava, ne da bi trditve razčlenjeval. Pri Bazarovu ugotavlja nedoslednosti v njegovem značaju; namreč, da se junak roga čustvenosti, a ji hkrati sam zapade, dalje, da se ob vsem zavračanju plemiškega pojma časti zaplete v dvoboj s Pavlom Petrovičem ipd. Iz vsega tega bi sledil zaključek, da je Turgenjev s svojim romanom uspel prav zaradi teh »nedoslednosti« v značaju Bazarova, kajti na ta način je ustvaril živ, življenjsko gibljiv lik, ne pa morebiti marioneto ali enodimenzionalca po neki vnaprejšnji »nihilistični« shemi. Vendar tega zaključka Celestin ni izpeljal, ker ga, izhajajoč iz slavjanofilskega nazora, ni bil zmožen izpeljati. Edino, kar pove o svojem junaku, je osnovno spoznanje o neravnovesju med spoznanjem in dejanjem.

Če so dognanja o Bazarovu vendarle na ravni nekakšnega obrisnega črtanja značajske slike protagonista revolucionarne mladine, je v primeru Dima in Novi Celestin stvari kvečjemu zameglil, če že ne skrivil.

Ravno tako ali pa še bolj nedoločen (: kot roman o Bazarovu) je poznejši roman Turgenjeva Dym, o katerem — kakor sodi ruska kritika in čitatelji — pisatelj sodi težnje novega rodu prepovršno: vse reforme, vsi ideali in želje, vsa p̄pričanja in misli, vse naj bi bil — dim. Proti temu se je oglasila vsa /??/ Rusija, ker so v Dymu videli perečo satiro, toda ne slike iz življenja.

Medtem ko Celestin jasno postavi, da so — v primeri z Dimom — »resničnejše« prikazali radikalne tipe Pisemski, Dostojevski (Raškoljnikov, Besy) in Gončarov (Obryv: Mark Volohov), je njegova sodba o romanu Černiševskega v celem odklonilna. (»Roman 'Čto delat' je trajno — ali ne dobro vplival na mladino, katera je v svoji vrtoglavosti prav resno posnemala čudne junake ter tako padala v nihilistični vrtinec. To delo je, kakor vsak ./?/ lahko vidi, prav nezrelo.«) V nadaljevanju spisa je Celestin posvetil malo več zanimanja še zadnjemu romanu Turgenjeva, pri čemer pa so ga — skladno z njegovo temo — zanimale predvsem družbene razmere 70. let, iz katerih črpa roman Ledina. Roman je po njegovem mnenju nadaljevanje prejšnjih dveh romanov, osebe pa se dele na radikalce, liberalce in konservativce, to tako, da pripade glavna vloga prvim. Ti so »najrajši iz omikanih stanov«, se preoblečeni tihota-

pijo po vaseh (»hodijo med narod«) in tam razvijajo »fanatično propagando«. Pisec omenja Markelova in Solomina, ki je trezen, zmeren radikalec, a »ne trpi agitacije v svoji tovarni«, čudno, da pozablja na glavnega junaka Neždanova. Zaključuje z apodiktično sodbo: »Karakteristika radikalcev je precej slaba /?/, četudi se ne da tajiti, da so potem dogodki Turgenjevu v marsičem pritrdili.«

Pojasnilo za tako razlago Turgenjeva in »nihilistov« dobimo, če upoštevamo, kaj je Celestin istočasno pisal, tako npr. spominski članek o Aksakovu (LZ 1886) in o Katkovu (LZ 1887). Iz obeh je razvidno, da se je slovenskohrvatski publicist ponovno vnel za ideale slavjanofilstva, zapadel torej v stanje, ki ga je bil med bivanjem v Rusiji bolj ali manj premagal.

Naslednji Celestinovi prispevki, kolikor se dotikajo Turgenjeva, so bolj obrobni. Najzanimivejši med njimi je replika Mahniču z naslovom *Ne motimo si pojmov!* (SS 1891).³⁶ Prizadet ob Mahničevem dogmatičnem ekskluzivizmu in posebej še ob njegovem naštevanju »realistov, ki niso realisti«: Zola, Turgenjev, Tavčar, Gorazd — je Celestin ponovno posegel v teoretsko razpravljanje o naravi realizma. Izpodbijajoč Mahničevo negativno ocenjevanje Aškerca in Tavčarja se je hkrati opredelil proti naturalizmu Zolajeve vrste in je zagovarjal realizem, kateremu da je slikanje »črno na črno« tuje, kajti pravi realisti slika strasti in napeke, da bi tembolj izstopilo dobro in lepo. V tem zadnjem teoretskem nastopu se Celestin opredeljuje za tisto vrsto realizma, ki zavzema srednji položaj med idealizmom in naturalizmom. Med predstavniki realizma je navedel Ruse: Turgenjeva, Gončarova, Dostojevskega in Tolstoja. Mahnič seveda ob tem polemike ni ustavil, toda Celestin se ni več oglašal. Njegovo stališče je bilo zanj dokončno jasno in utrjeno.

Še dva drobca zaslužita omembo. Leta 1891 je zagrebški profesor v Slovanskem svetu objavil po dolgih letih svojo zadnjo prozo z naslovom *Veselo življenje?*. Spis ni pokazal kakšnih vidnih literarnih kvalitiet, pomemben je kvečjemu kot pričevanje o miselnosti starajočega se književnega delavca. Mimogrede je označil tudi svoj literarni okus, ko je o protagonistki Emiliji povedal, da sta ji »Lermončov in Turgenjev povšeči, ker sta tako resnična, blaga, človečna«. In drugi primer, vzeti iz drobnih vesti, s katerimi je bralce Podgornikovega lista seznanjal o novostih v ruski književnosti. Ob izidu literarne zgodovine Skabičevskega, ki ni imel posluha niti za Turgenjeva niti za Dostojevskega, si je vzel Celestin

³⁶ M. Boršnik, nav. d., str. 260—264.

besedo, da je tega »radikalnega« kritika kar se da ostro in energično zavrnil.

Kakšna bo po vsem tem splošna ocena Celestinove popularizacije Turgenjeva?

Najprej je iz razprave jasno, da v dveh in pol desetletjih (po l. 1869) nihče pri Slovencih ni toliko in tolikokrat poudarjal pomen in vrednost literature Turgenjeva. Seveda vsakokrat s posebnim poudarkom, da gre za realističnega pisatelja, predstavnika smeri, ki jo je Celestin želel uveljaviti in utrditi v naši književnosti. Celestinovih razprav, opomb in opozoril ni mogel preslišati nihče, kdor je le količkaj spremljal točasno dogajanje v slovenski književnosti.

Dalje je razvidno, da je Celestin imel posebno razvit smisel za analizo literarnih idej, mnogo manj za literarna dela v celoti. Ta je najpogosteje pojmoval in razlagal glede na vnaprejšnji družbenoidejni nazor. Pravilno poudarjajoč pomen stvarnega proizvodnega dela v njegovem materialnem obsegu in v duhovnih relacijah, je zanemarjal (ali ni dovolj razumel) čutnočustvene pobude literarnega ustvarjanja. Od tod njegovo zavračanje »romantične« subjektivne umetnosti in pomanjkanje poslušna za del tvornosti Turgenjeva (ljubezenska in iracionalna tematika). Rado ga je zaneslo v absolutizacijo, najprej družbenoidejnih vidikov, proti koncu življenja pa v neko pretirano povečevanje slavjanofilskih idealov.

Posebno vprašanje so pomanjkljive strani njegovega stila, ki je pogosto neuglajen, premalo koncizen in neekspliciten. Ko da je njegov stavek nastajal pod silnim pritiskom hitrega sprejemanja in razdajanja misli, v neprestani zagnanosti širjenja idej. Čistokrven publicist torej, ki pa je želji po stikih s konkretno živo stvarnostjo dodajal pristno študijsko razvnetost.

Celestin šteje med tiste duhove, ki so živeli iz aktualnih idej časa in z njimi. Zato je povsem naravno, da je literatura Turgenjeva odmevala v njem in bila preko njega prisotna tudi v svetu, na katerega je hotel vplivati. Mimo Celestina ne more niti zgodovina literarnih idej (kritika) niti zgodovina publicistike na Slovenskem. Gotovo se bodo proučevalci teh kulturnih območij k vnetemu programatiku realizma še pogosto vračali.

ZUSAMMENFASSUNG

Es ist längst bekannt, daß in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts das Novellenwerk Turgenjews für manche Nationalliteraturen von besonderer und einzigartiger Bedeutung war. Das gilt auch für die slowenische Literatur. Kein anderer Schriftsteller wurde in den 80-er Jahren so häufig übersetzt (die Bi-

bliographie zählt 25 Einheiten auf, darunter 6 Buchausgaben), keinem anderen sind im Namen des realistischen Programms so anerkennende und verehrende Worte zuteil geworden. Im Bereiche des Informierens und Popularisierens des russischen Realismus hat sich Fran J. Celestin (1845—1895) wertvolle Verdienste erworben.

Die vorliegende Studie bemüht sich, die diesbezügliche Tätigkeit Celestins zuerst in ihrem ganzen Umfange und auch nach der gedanklichen Reichweite und dem Inhalt, ebenso nach ihrer Wirksamkeit zu beschreiben und zu würdigen.

Es ist charakteristisch, daß schon der erste Artikel, den Celestin dem russischen Realismus widmete, eine gesellschaftskritische Note trägt. Bald darauf konnte er während seines vierjährigen Aufenthalts in Rußland seine russistischen Kenntnisse vervollkommen und sie kritisch überprüfen. Im weiteren verband er sein publizistisches Interesse an Turgenjew besonders mit dem, was ihm zunutze kam: er versuchte nämlich, die Richtung des literarischen Realismus zur Geltung zu bringen.

Celestin hat die ganzen zweieinhalb Jahrzehnte bei den verschiedenen publizistischen Anlässen über einige hervorragende aktuelle Probleme der Turgenjewschen Literatur referiert und diskutiert. Es gelang ihm, diese Problematik sehr lang im Vordergrund des breiten literarischen Interesses zu halten. Seine Aufmerksamkeit galt vor allem den dringenden sozialen Themen, die im Werk des russischen Realismus vorherrschen. So geschah es, daß er einige wichtige Seiten dieses Schaffens (z. B. die lyrischen Komponenten, der landschaftliche Impressionismus, die irrationalen Motive) außer Acht ließ.